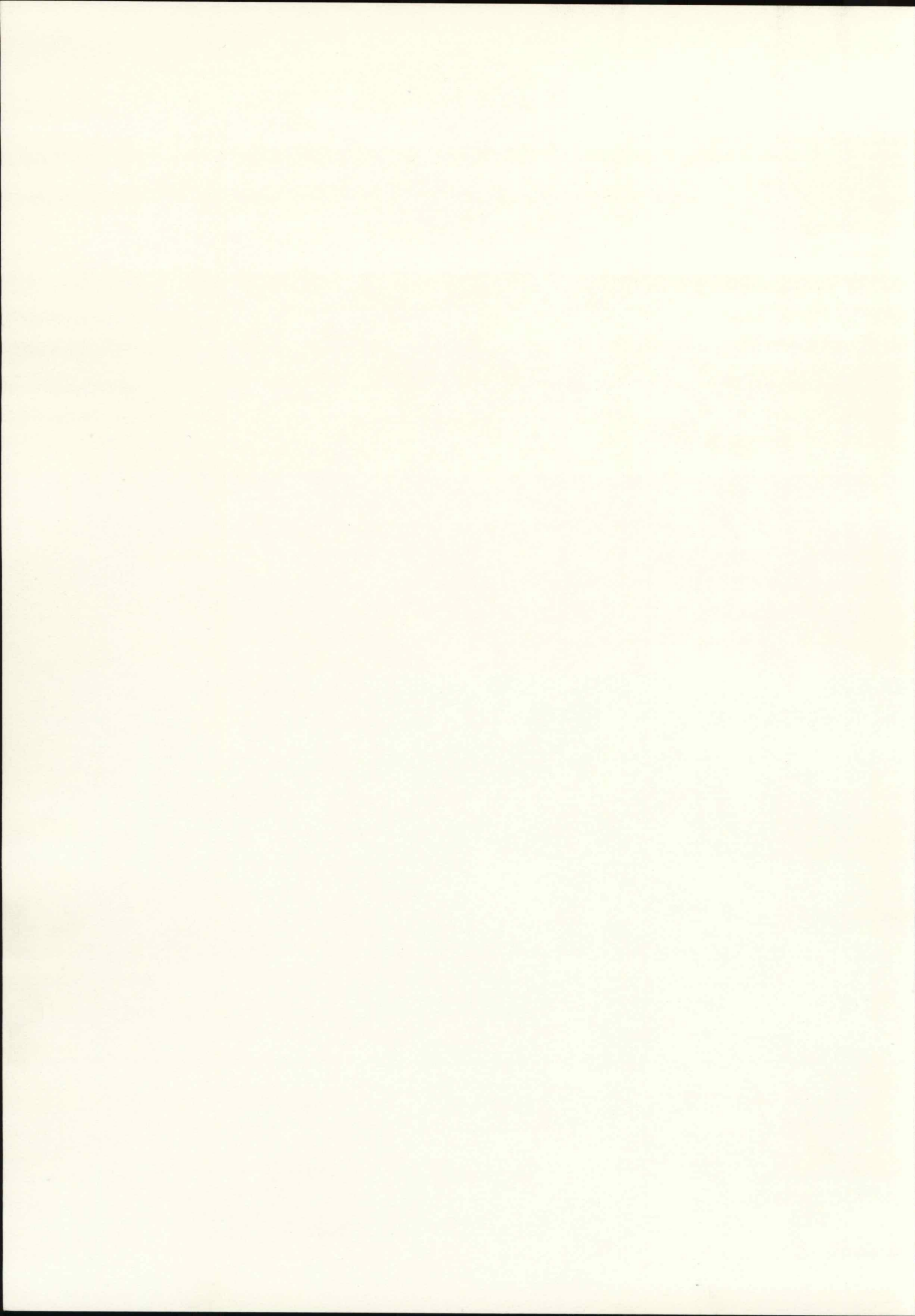

11105101 14008

ID 1478
C. 2
16-09-88

stadsgezicht Alkmaar

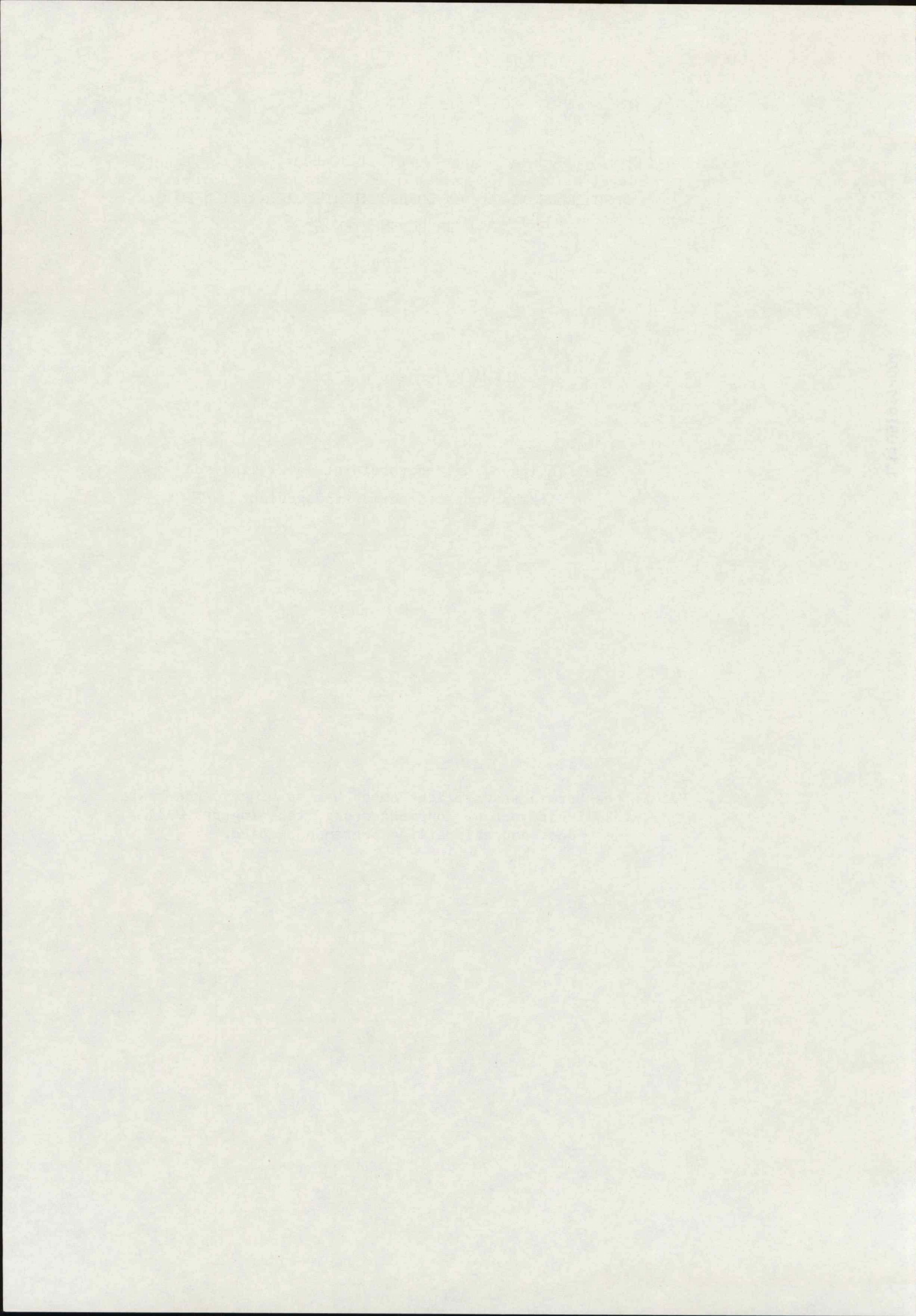

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 20
VAN DE MONUMENTENWET

ALKMAAR, gemeente Alkmaar

Toelichting op het voorstel tot aanwijzing van
Alkmaar tot beschermd stadsgezicht

Het te beschermen stadsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart
(Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 023)
door een stippellijn omgrensd gebied.

INLEIDING

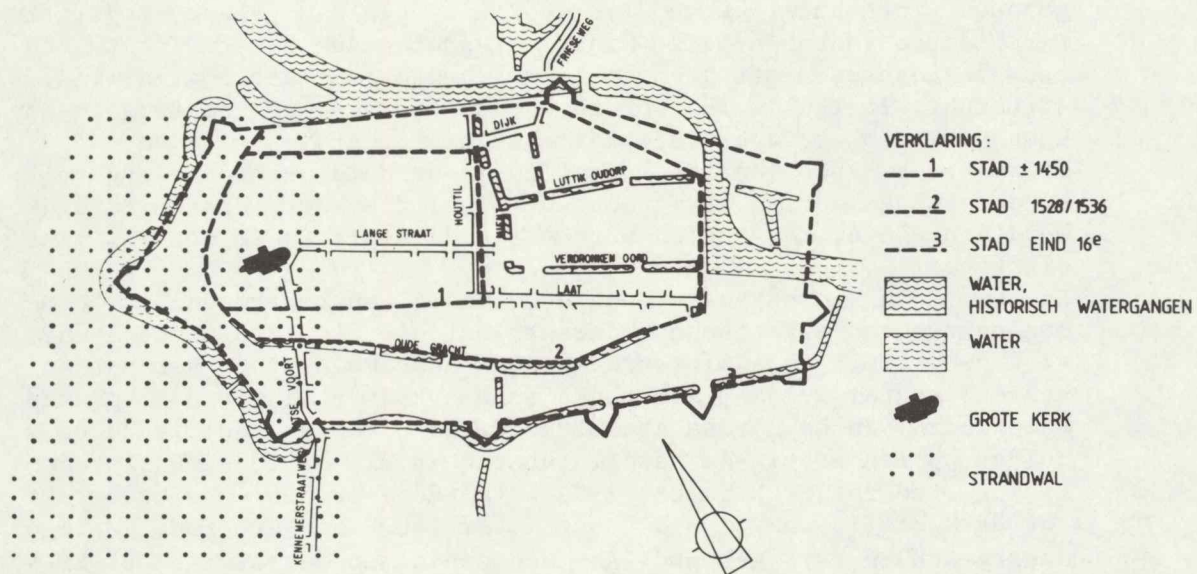
Het aan te wijzen beschermd stadsgezicht Alkmaar omvat een groot deel van de Alkmaarse oude stad. De stad heeft zich ontwikkeld aan het eind van de oude noord-zuidroute over de strandwal in Holland in de nabijheid van open water. De stad is voor een groot deel aangelegd op terrein dat op het water veroverd is. In de stadsplattegrond uit zich dat in de vrij strakke, rechthoekige aanleg en in de belangrijke rol van waterwegen in de stad. De stad heeft zich ontwikkeld tot een belangrijk regionaal centrum en heeft die functie tot op heden behouden.

Kenmerkend voor de oude stad van Alkmaar is de ontwikkeling in oostelijke richting van de strandwal naar het open water en de daarmee samenhangende oost-west richting van het patroon van straten en grachten. De directe omgeving van de Grote Kerk, het westelijk stadsdeel rond de Langestraat en de grachtenstad ten oosten daarvan hebben nog altijd een duidelijk eigen karakter. De ruimtelijke ontwikkeling heeft grotendeels binnen de structuur en schaal van de begin zeventiende-eeuwse stad plaatsgevonden. Alleen het meest oostelijke gedeelte daarvan is na de kanaalaanleg in het begin van de negentiende eeuw volledig van karakter veranderd. Het bebouwingsbeeld in grote delen van de stad is zeer samenhangend en tamelijk waardevol. Het zijn deze kenmerken en kwaliteiten die de hoofdmotieven vormen voor het voorstel, een groot deel van de oude stad van Alkmaar aan te wijzen tot beschermd stadsgezicht.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

De plaats waar Alkmaar als agrarische nederzetting tot ontwikkeling kwam, moet gezocht worden in de omgeving van de tegenwoordige Grote Kerk. De historie gaat terug tot voor het jaar 1000. De nederzetting heeft zich tot de negentiende eeuw steeds in oostelijke richting uitgebreid.

Van de ontwikkeling van Alkmaar tot het midden van de vijftiende eeuw is tot op heden tamelijk weinig bekend. De stad was aan het einde van die periode nog betrekkelijk klein. Tussen 1470 en 1540 en in de decennia na 1560 werd de stad sterk vergroot, waarna zij tot de uitgroei buiten de stadswallen in de tweede helft van de negentiende eeuw niet meer werd uitgebreid. De omwallingen van beide stadsvergrotingen zijn in de huidige stad nog goed herkenbaar.

Het Noordhollandse landschap is in de eerste eeuwen van de ontwikkeling van Alkmaar aan sterke veranderingen onderhevig geweest. In Kennemerland was de evenwijdig aan de duinenrij gelegen strandwal door zijn hogere ligging geschikt voor bewoning. In de lager gelegen gebieden ter weerszijden van de strandwal wisselde de grens tussen land en water gedurende die eeuwen sterk en ontstonden door overstromingen en inbraken grote meren.

Alkmaar kwam als agrarische nederzetting tot ontwikkeling op een noordoostelijke uitloper van de strandwal. De Voormeer ten oosten van de nederzetting strekte zich toen tot vrij dicht bij de nederzetting en mogelijk zelfs tot aan de strandwal uit. De grens van de strandwal zal daar liggen tussen

Ritsevoort-Koorstraat-Sint Laurensstraat en

Baanstraat-Schoutenstraat-Doelenstraat. In de elfde eeuw heeft de Voormeer zich geleidelijk teruggetrokken en zou het meest westelijke deel van de Langestraat bewoond zijn geraakt. De vermelding van een markt en een tol in de loop van de twaalfde eeuw duiden op een zekere handelsfunctie van de nederzetting in die tijd. De ligging aan open water zal daarvoor van groot belang zijn geweest. Door de frequente stormvloed en in de tweede helft van de twaalfde eeuw werd de Voormeer weer vergroot en werd de bewoning in Alkmaar buiten de strandwal vernietigd. Na ophoging van het terrein is het westelijke deel van de Langestraat weer als woongebied in gebruik genomen.

Ophoging en bewoning hebben zich vervolgens in oostelijke richting uitgebreid. Ten westen van de strandwal ontstonden door het wegslaan van veenpakketten de Berger- en Egmondermeren. Het merengebied stond in directe verbinding met de Noordzee en de Zuiderzee. Schakel in de verbinding was de Rekere, een zee-arm van de Noordzee bij Petten naar de Voormeer bij Alkmaar. Het huidige grachtje langs de Kooltuin is er mogelijk een restand van. De Rekere vormde de scheiding tussen Kennemerland en West-Friesland. Omstreeks 1200 werd de zuidzijde van de Rekere bedijkt. De dijk langs de noordzijde, een onderdeel van de Westfrieze Omringdijk, werd eerder aangelegd. Hoe de dijk langs de Rekere aansloot op het opgehoogde bewoonde gebied in Alkmaar is onduidelijk.

De ontwikkeling van Alkmaar is mede gestimuleerd door de graven van Holland, die deze nederzetting aan de rand van hun gebied als steunpunt zagen in hun strijd tegen de Westfriezen. De verlening van het stadsrecht in 1254 zal daar direct mee samenhangen. In hetzelfde jaar werd aan de overkant van de Rekere een versterking gebouwd, Torenburg, en werd in de Rekere een dam gelegd, mogelijk ter plaatse van de huidige Dijk. De versterking heeft slechts een eeuw bestaan en heeft geen invloed gehad op de latere stedelijke structuur. In 1264 werd voor de waterbeheersing van de Berger- en Egmondermeren een apart afwateringskanaal gegraven naar de Voormeer. De loop van het kanaal is in de huidige stad terug te vinden in de Kaarsemakersgracht. De sluis die voor 1272 in de Dijk werd aangelegd, kan gezien worden als de sluis in de monding van dit kanaal.

In het begin van de veertiende eeuw was Alkmaar vermoedelijk een nog overwegend agrarische nederzetting, die diende als steunpunt voor de grafelijke administratie. De toestemming voor het houden van een aantal vrije jaarmarkten en de vrijstelling van Alkmaarse kooplieden van de Dordse stapel in de loop van de veertiende eeuw duiden op een groeiende handelsfunctie in die periode. Het stedelijk gebied zal zich in het midden van de eeuw hebben uitgestrekt tot de Houttil, waar in 1340 het later tot Waag verbouwde Heilige Geestgasthuis werd gebouwd. Aan het einde van de eeuw is sprake van

een haven aan het uiteinde van de Langestraat. In de loop van de veertiende en in de vijftiende eeuw werd in de stad een aantal kloosters gesticht. De situering ervan aan de westrand van de stad en de omvang van de terreinen die zij daar konden verwerven, duiden er op, dat het zwaartepunt van het stedelijk leven oostelijker in de stad was komen te liggen.

Het stadsgebied werd in het midden van de vijftiende eeuw begrensd door Koningsweg en Laat. Aan de westzijde liep de stadsgrens vrij dicht langs de kerk, mogelijk samenvallend met een latere stadsgrens daar ter plaatse van de Katherijnenstraat. Aan de oostzijde zal de stad zich niet verder hebben uitgestrekt dan de Mient, met de Boterstraat-Houttil als laatste straat langs de rand van de Voormeer. Pas in de tweede helft van de vijftiende eeuw lijkt er sprake van uitbreiding van het stedelijk gebied oostelijk van de Mient. Wat tot die tijd de plaats en betekenis was van de Fnidsen blijft onduidelijk. De oudste vermelding ervan dateert van 1381 en is veeleer op te vatten als gebiedsaanduiding dan als straatnaam.

De tweede helft van de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw vormden voor Alkmaar een tijdperk van grote bloei. Zowel de nijverheid (brouwerij, draperie) als de handel (koopvaart, haringvaart, regionale markt voor agrarische producten) droegen daar toe bij. De stad breidde zich sterk uit, waarbij een aanzienlijk deel van de Voormeer werd aangeplempt. Ook de bebouwingsdichtheid in de oude stad nam toe. Belangrijke gebouwen als de Grote Kerk, de Kapelkerk en het huidige stadhuis kwamen in deze periode tot stand. De markt werd in 1557 verplaatst van de westkant van de stad naar de oostzijde, waar in hetzelfde jaar een aantal panden was afgebroken voor de aanleg van het Waagplein. Het plein bereikte overigens pas in 1910 na een aantal vergrotingen zijn huidige omvang. Ommuring en omgrachting kwamen in tegenstelling tot de gebruikelijke gang van zaken bij stadsuitbreiding in deze tijd pas na de stedelijke expansie tot stand, in de jaren 1528-1536 of daaromtrent.

Langs de zuidwestzijde van de Voormeer werd in de loop van de vijftiende eeuw ter beveiliging van het gebied ten zuiden van Alkmaar een dijkje aangelegd, vanaf de Laat gerepresenteerd door het tegenwoordige Groot en Klein Nieuwland. Hoe het dijkje aansloot op andere terreinhoogten in de stad is niet duidelijk. Vanaf 1480 werden erven langs het Nieuwland uitgegeven. De Achtermeer ten zuiden van de stad, de noordelijkste van een reeks door de Die verbonden meertjes langs de oostrand van de strandwal, werd door de dijkaanleg van het open water gescheiden. De Achtermeer werd in 1533 drooggemalen en behoort tot de oudste droogmakerijen in Nederland.

De landaanwinning in de Voormeer verliep aanvankelijk vrij traag en moet reeds rond 1470 gestart zijn. In dat jaar werden erven, land en water aan het Verdronkenoord verkocht ter financiering van de bouw van de Grote Kerk. Vanaf 1483 werden de erven tussen Mient en Hekelsteeg uitgegeven en de kaden langs de Mient aangelegd. Drie jaar later lag ten oosten van de Huig Brouwersteeg nog water of moeras. In 1519 werd met het bereiken van de Bierkade en de Keetgracht deze fase van stadsuitleg in de Voormeer afgesloten. De stedelijke overheid heeft op het aanplempen, de uitgifte van erven en het vaststellen van straatbreedten in de uitbreiding duidelijk greep willen houden en heeft daarop een ordenende invloed uitgeoefend.

De stad in 1560: de kaart van Jacob van Deventer.

De opbouw van de stad in het midden van de zestiende eeuw is in hoofdlijnen af te lezen uit de kaart van Jacob van Deventer, voor zover bekend het oudste kaartbeeld van de stad. De stad wordt begrensd door de omgrachting van 1528-1536, in de huidige stad de Wagenweg, het Noord-Hollands Kanaal, de Katherijnenstraat, de Lindegracht en de Oudegracht. Het stratenpatroon komt sterk overeen met de tegenwoordige situatie, maar is plaatselijk nog wat minder intensief. Het stratennet is in de gehele stad tamelijk strak en rechthoekig. De afwijkingen rond de Grote Kerk, het enige "op het droge" ontstane gedeelte van de stad, en bij de Voordam en het Groot Nieuwland hangen samen met de reeds aangeduide bodemgesteldheid en ontstaansgeschiedenis. De achtergrond van het afwijkende beloop van de Hekelstraat is niet geheel duidelijk. Mogelijk is hier sprake van een oude oeverlijn van de Voormeer of een daarmee samenhangende eigendomsgrens. De ruimtelijke opbouw van zowel het oudere westelijke stadsdeel als de oostelijke uitbreiding wordt gekenmerkt door het accent op oost-west gesitueerde elementen, met geconcentreerd in het overgangsgebied tussen beide een aantal elementen haaks daarop. Opvallend is, dat de stadspoorten daarop slecht aansluiten, wat de oriëntatie van de stad op het water illustreert.

Hoofdelement in het westelijk stadsdeel is de Langestraat, de oude verbinding tussen het dorp rond de kerk en het open water. Haaks op het westelijke einde van de straat staat de oude route over de strandwal, in de stad het Ritsevoort en de Koorstraat. Haaks op het oostelijke einde staan de oude straten langs het water, waarvan de Boterstraat-Houttil-Pieterstraat de belangrijkste was. Het is het meest intensief verkavelde en bebouwde gedeelte van de oude stad. Ten noorden van de Langestraat is een sloot aangegeven. De sloot ten zuiden van de straat werd in 1560 gedempt en is bij Van Deventer reeds als straat aangeduid. Opvallend is het geknikte beloop van beide, achter de erven van de Payglop-Achterstraat langs. De enige doorlopende dwarsstraat aan de westzijde van de Langestraat is de

Ruitersteeg-Schoutenstraat-Hoogstraat-Doelenstraat. Langs de zuidzijde van de stad loopt de Laat, een aan twee zijden bebouwde smalle gracht. De terreinen tussen Laat en stadsvest en ten noorden van de huidige Gedempte Nieuwesloot zijn nog zeer open en weinig intensief verkaveld. De concentratie van kloosters in het westelijk stadsdeel en rond de Grote Kerk is op de kaart van Van Deventer duidelijk zichtbaar. De Kapelkerk is de enige in het oostelijk stadsdeel weergegeven kerk.

De structuur van het oostelijk stadsdeel wordt bepaald door twee brede grachten, het Luttk Oudorp en het Verdronkenoord, die aan de rand van het westelijk stadsdeel met elkaar verbonden zijn door de Mient. Waar de Langestraat op de Mient uitkomt en de drie belangrijkste elementen in de stadsplattegrond elkaar ontmoeten, is de gracht overkluisd. De Mient vormt met de Voordam en de Kaarsemakersgracht de oude grens van het westelijk stadsdeel en de enige gracht die beide hoofdgrachten verbindt. Het gebied tussen Luttk Oudorp en Verdronkenoord wordt verdeeld door een aantal dwarsstraten en door de Fnidsen, gelegen op vrij korte afstand van het Luttk Oudorp en aan de westzijde met de erven direct aan het water grenzend. Het gebied ten noorden van het Luttk Oudorp wordt

bepaald door Kooltuin en Kaarsemakersgracht-Voordam, twee grachten die de voortzetting vormen van waterlopen buiten de stad, de inmiddels tot vaart gereduceerde Rekere en het afwateringskanaal van de Berger- en Egmondermeren. De Kooltuin is bij Van Deventer evenals het westeinde van het Luttk Oudorp slechts aan een zijde bekaad. De Dijk staat dwars op beide grachten en sluit via de Herenstraat aan op de belangrijkste wegverbindingen met West-Friesland. De westzijde van de Herenstraat is nog niet bebouwd. Langs de zuidzijde van de stad loopt de Laat ook in de oostelijke uitbreiding door. De gracht is het enige oost-westelement dat de gehele stad doorsnijdt. Langs Groot en Klein Nieuwland ten zuiden van de Laat staat aaneengesloten bebouwing weergegeven. Evenals in het westelijk stadsdeel komen langs de stadsrand onbebouwde terreinen voor, al zijn de afmetingen ervan in het algemeen wat geringer. De bebouwing in het oostelijk stadsdeel is georiënteerd op grachten en straten, de oever van de Voormeer is nog nauwelijks bebouwd.

De kaart van Jacob van Deventer geeft de stad weer in een ruime omgeving. De meren aan de west- en oostzijde van Alkmaar staan er op aangegeven. De Achtermeer is al drooggelegd en ontbreekt op de kaart. De belangrijkste interlocale weg loopt over de strandwal, waar ook de verkaveling van het landelijk gebied het meest intensief is. De uitgebreide voorstedelijke bebouwing ten zuiden van het Ritsevoort illustreert het belang van de route. De vrij omvangrijke bebouwing ten westen van de stad ligt niet aan een dergelijke route en zou mogelijk deels van prestedelijke oorsprong kunnen zijn. De wegen naar West-Friesland aan de noordoostzijde van de stad volgen de daar gelegen dijken. De voormalige Rekere en het afwateringskanaal van de Berger- en Egmondermeren zijn duidelijk aangegeven. De voorstedelijke bebouwing aan deze kant van de stad is gering van omvang. De bebouwing wordt omgeven door sloten, evenals de kleine uitbreiding aan de zuidoostzijde van de stad bij het Klein Nieuwland. Van Deventer geeft op zijn kaart een kerkpad aan naar het naburige Oudorp, dat doodloopt op de Voormeerdijk. Het pad zou kunnen duiden op een oudere bewoning op de plaats waar op de kaart de Voormeer ligt of inmiddels het oostelijk stadsdeel is aangeplempt.

Ontwikkelingen tot 1650: de kaart van Blaeu.

In de eeuw die ligt tussen de vervaardiging van de kaarten van Van Deventer en Blaeu is niet alleen het beeld van de stad door vergroting van het stedelijk oppervlak, modernisering van de omwalling en intensivering van de bebouwing gewijzigd, maar is ook de economische basis veranderd.

In 1560 lag Alkmaar nog aan open water en was de koopvaart nog van wezenlijke betekenis voor de stedelijke economie. In 1650 is de stad door de drooglegging van een aantal meren van zeehaven binnenhaven geworden. De overzeese handel is verlopen en de stad heeft zich sterk georiënteerd op de vergrote regio. Ook de nijverheid (brouwerij, draperie) is omstreeks 1650 sterk in omvang toegenomen. Reeds in de loop van de vijftiende eeuw werd een begin gemaakt met het droogleggen van kleine, ondiepe meren in de omgeving van de stad. In 1565 werden de Berger- en Egmondermeren drooggemalen. In het begin van de zeventiende eeuw volgden de grote Noordhollandse droogmakerijen, met de Schermer in 1634 als sluitstuk. De actieve bemoeienis van de stad daarmee vond zijn

neerslag in de inrichting van de Heerhugowaard en de Schermer. De hoofdverkeersroutes in het nieuwe land werden op de stad gericht, ter versteviging van haar positie als markt- en verzorgingscentrum. De weg uit de Schermer kwam via het Heiligeland de stad binnen. Blaeu geeft deze straat op zijn plattegrond zeer breed weer. Om de toegenomen verkeersstroom ook verder in de stad te kunnen verwerken werd in 1643 het water van het Luttk Oudorp versmald ten gunste van de kade.

Reeds kort na 1560 moet begonnen zijn met een verdere uitbreiding van de stad, in samenhang met de aanleg van moderner verdedigingswerken. Op een kaart uit 1565 staat de nieuwe verdedigingslinie aan de west- en zuidzijde van de stad reeds aangegeven. De geringe maat van de stadsvergroting daar, waarbij alleen enige voorstedelijke bebouwing binnen de wallen getrokken zal zijn, en de omvang van de open terreinen in de stad op de kaart van Van Deventer doen vermoeden, dat de verdedigbaarheid van de stad eerder het hoofdmotief zal hebben gevormd dan de behoefte aan nieuwe bouwterreinen. Bij het mislukte beleg door de Spanjaarden in 1573 was de aanleg nog in volle gang en moesten provisorische versterkingen worden aangebracht. De omwalling werd in de loop van de eeuw afgemaakt en is voor 1590 voltooid. De belangrijkste vergroting van de stad vond ook bij deze uitleg aan de oostzijde plaats. Het resterend gedeelte van de Voormeer werd daarmee bij de stad getrokken. De buitenlijn van de stadsgracht op de kaart van Blaeu geeft de omvang ervan nog aan. Aan het ontwerp voor het verdedigingsstelsel is meegewerkt door de latere burgemeester van Alkmaar Adriaan Anthonisz., die vooral als vestingbouwer grote bekendheid heeft gekregen.

Bij de stadsuitleg in de Voormeer werd tegen de nieuwe omwalling een aantal schiereilanden aangeplempt en werden twee eilanden aangelegd, de Zandhoek en het Veneetsche Eiland. De Voormeer werd als kade al in 1574 aangelegd. De Zandhoek zal dus uit die tijd zijn. Het Veneetsche Eiland stamt uit het begin van de zeventiende eeuw en vormde het laatste onderdeel van deze stadsuitleg. Opvallend zijn de zeer grote breedtematen van het resterende water in de uitleg, zeker in vergelijking met oudere stadsdelen. Op de eilanden en schiereilanden werden verschillende neringen geconcentreerd. Aan de zuidzijde was dat de zoutnering, wat op de kaart van Blaeu aan de schaal van de bebouwing en de naamsaanduidingen duidelijk te zien is. Langs de noordrand van de uitbreiding lag de ruime kade van het Heiligeland, die door een brede brug verbonden was met de noordelijke kade van het Luttk Oudorp. Tussen Oudegracht en Laat werd tegen het oudere oostelijk stadsdeel een smalle landtong aangelegd, waarop de stadstimmerwerf werd gevestigd.

De indeling van de uitbreiding aan de zuid- en westzijde werd bijna geheel bepaald door de oude stadsgracht en de reeds aanwezige bebouwing buiten de stad. Aan de zuidzijde was dat de bebouwing aan de oude weg over de strandwal ter plaatse van het Ritsevoort en langs de Voormeerdijk ter plaatse van het Klein Nieuwland. De vest zelf, aan de zuidzijde de Oudegracht, werd als brede gracht in de stad opgenomen en aan weerszijden van een kade voorzien en bebouwd. Tussen Ritsevoort en Klein Nieuwland werd haaks op de Oudegracht de Baangracht aangelegd, mogelijk ter plaatse van een oude waterloop (de Die). Het terrein tussen Ritsevoort en Baangracht wordt op de

kaart van Blaeu door lijnbanen in beslag genomen. De erven langs de Oudegracht worden ervan gescheiden door een sloot ter plaatse van de huidige Gedempte Baansloot. Ten oosten van de Baangracht strekken de erven zich deels uit tot de nieuwe vestingwal. Aan de westzijde was de bebouwing buiten de stad niet aan een route naar de stad gelegen, maar aan een weg langs de stadsvesten, de tegenwoordige Geest. Ook de verbindingsweg tussen de bebouwing langs het Bergermeer en de Geest sloot volgens de kaart van Van Deventer niet direct aan op de stadspoort. De prestedelijke structuur werd bij de stadsuitbreiding ten zuiden van de poort niet gewijzigd. De erven aan de oostzijde van de Geest strekken zich op de kaart van Blaeu nog steeds uit tot aan de oude stadsgracht, die ter plaatse slechts aan een zijde een kade gekregen heeft. De vroegere verbindingsweg naar het Bergermeer loopt dood op de nieuwe wal en is buiten de stad naar het noorden verlegd, beter aansluitend op de stadspoort. Ten noorden van de poort werd de nieuwe wal op zeer korte afstand van de oude stadsgracht gelegd en is de vroegere bebouwing buiten de stad daarvoor gesloopt. Blaeu geeft de oude gracht hier nog slechts als smalle sloot weer en laat zelfs een gedeelte, mogelijk ten onrechte, weg.

De bebouwing in de oude stad is tussen 1560 en 1650 geleidelijk aan verdicht. Nieuwe straten zijn aangelegd. Het stratennet op de kaart van Blaeu komt op een enkel element na overeen met de huidige situatie. De open terreinen langs de voormalige stadswal zijn verkaveld. De erven langs de Bierkade zijn bebouwd. Alleen in de noordwesthoek van de oude stad komen nog grotere open terreinen voor. De meeste oude kloostercomplexen zijn na de reformatie gehandhaafd ten behoeve van andere functies. Alleen het voormalige Minderbroederklooster is gesloopt en heeft plaatsgemaakt voor de Beestenmarkt, de tegenwoordige Paardenmarkt. Het Witte Hof deed van 1576 tot 1591 dienst als residentie van de toenmalige gouverneur van het Noorderkwartier,

Diederick van Sonoy, en werd in het begin van de zeventiende eeuw tot woning verbouwd. Van een aantal reeds bestaande straten werd onder invloed van de stedelijke overheid de breedte vergroot of de bebouwingsgrens rechtlijniger gemaakt. De groeiende betekenis van de marktfunctie van Alkmaar manifesteert zich op de kaart van Blaeu vooral in de omgeving van de Mient, waar sinds 1582 de Waag is gevestigd, waar in 1566 de Vismarkt is aangelegd en waar ook het Verdronkenoord gedeeltelijk is overkluisd. Aan het andere eind van het Verdronkenoord staat aan de rand van de nieuwe oostelijke stadsuitleg sinds 1522 de accijnstoren. Bij de verbouwing van het voormalige Heilige Geestgasthuis tot Waag werd het gebouw aan de zijde van het Luttk Oudorp van een zeer rijk front voorzien. Aan het einde van de zestiende eeuw werd aan het gebouw een forse toren toegevoegd.

De voorstedelijke bebouwing in 1650 is geringer van omvang dan ten tijde van Jacob van Deventer. De grootste concentratie ligt aan de oostzijde van de stad langs de rand van de vroegere Voormeer. Een deel daarvan heeft een bedrijfsfunctie (scheepswerven, lijnbanen). Ook langs de route over de strandwal in het verlengde van het Ritsevoort is sprake van enige bebouwing buiten de poort. Opvallend op de kaart van Blaeu is de laanbeplanting buiten de vesten op de strandwal, met name langs de huidige Westergweg en Harddraverslaan, de randen van de nu nog bestaande Voorhout en Westergweg.

Ontwikkelingen tot 1820: de eerste kadastrale kaart.

De omvang die Alkmaar rond 1600 bereikte bleef tot het begin van de negentiende eeuw ongewijzigd. De functionele en ruimtelijke structuur was stabiel. Economisch was veeleer sprake van teruggang dan van nieuwe ontwikkeling. Tussen 1819 en 1824 werd ter verbetering van de bereikbaarheid van Amsterdam vanaf zee het Groot Noordhollands Kanaal gegraven. De sterke impuls die het stadsbestuur daarvan voor de bedrijvigheid in Alkmaar verwachtte en die het ertoe bracht, een tracé door de stad te bedingen, bleef echter uit. De bedrijvigheid concentreerde zich aan beide uiteinden van het kanaal, de daartussen gelegen plaatsen voer men voorbij.

De ruimtelijke structuur van Alkmaar omstreeks 1820 is weergegeven op het eerste kadastrale minuutplan. De grootste verandering in de stadsplattegrond is het dan nog maar net aangelegde kanaal. Het Veneetsche Eiland en het daarachter gelegen terrein tegen de stadswal zijn er gedeeltelijk voor vergraven. De bebouwing is er goeddeels verdwenen. Langs de noordrand van de stad volgt het kanaal de stadsgracht. Het bastion aan het einde van de Herenstraat is vergraven en bij de huidige Wageweg maakt het kanaal een ruime bocht en is de stadsgracht gedempt. Het water tussen het Heiligeland en het Lutтик Oudorp is sterk verbreed en de brede brug is vervangen door een aanzienlijk smallere vlotbrug. Op de kade van het Heiligeland is plaatselijk bebouwing ontstaan. Buiten het gebied dat met de kanaalaanleg van de oude stad is afgesneden, is het stratenpatroon sinds 1650 ongewijzigd gebleven. Ook de bebouwingsdichtheid is er weinig veranderd. Alleen aan de westrand van de stad in de omgeving van de Paardenmarkt en van de Grote Kerk en plaatselijk in de oude oostelijke uitbreiding tussen Lutтик Oudorp en Verdrunkenoord is wat meer open ruimte ontstaan. De omwalling heeft nog haar defensieve karakter. De toegangen naar de stad zijn in aantal en plaats niet gewijzigd. Ook de bebouwing buiten de wallen is stabiel gebleven. Enkele proveniershoven, twee kleine kerken en de stadstimmerwerf vormen de meest opvallende gebouwen die in deze periode tot stand zijn gekomen. Zij dateren alle uit de tweede helft van de zeventiende of het begin van de achttiende eeuw.

Ontwikkelingen na 1820.

De opbloei van de handel in Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw en de daarop volgende industrialisatie leidden ook in

Alkmaar tot nieuwe stedelijke expansie. Het open landschap direct buiten de stad werd bebouwd. De agrarische regio werd door de stadsuitbreiding verkleind. De oude kern ontwikkelde zich daarbij tot centrum voor een veel groter stedelijk gebied. De historische positie van de stad als regionaal verzorgingscentrum bleef de basis voor de stedelijke economie. De industriële ontwikkeling was in vergelijking daarmee van minder betekenis.

Het vervallen van de defensieve functie van de omwalling had al in het begin van de negentiende eeuw de weg vrijgemaakt voor stedelijke ontwikkeling buiten de wallen en voor transformatie van het verdedigingsstelsel. In de loop van de eeuw werd een groot deel

van de wallen omgevormd tot stadspark en werden de meeste oude poorten gesloopt. Alleen de hamei van de Schermerpoort, het Schermerhek, bleef bewaard. Ook het terrein tussen de Wageweg en het kanaal werd tot park bestemd. Op de lijnbanen ten zuiden van de Oudegracht kwam omstreeks 1875 op de singel georiënteerde bebouwing tot stand. De wal langs het kanaal tussen de Herenstraat en de Kaarsemakersgracht werd in het midden van de negentiende eeuw afgegraven en vervangen door de Handelskade, nu onderdeel van de Kanaalkade. De kade ten westen daarvan kwam pas tegen het eind van de eeuw tot stand.

De stadsuitleg buiten de wallen kwam pas vanaf 1870 langzaam op gang. De aanleg van de spoorlijn en het station in 1864 lijken op de omvang van de bevolkingsgroei en de plaats van de nieuwe stadsuitbreiding aanvankelijk van weinig invloed te zijn geweest, maar hebben op den duur geleid tot verplaatsing van het economisch leven in westelijke richting. De stationsomgeving was rond 1900 nog grotendeels onbebouwd. De stadsuitbreiding vond tot omstreeks 1920 plaats aan de zuid- en westzijde van de stad op de strandwal en langs de singels. In 1920 kwam de eerste uitbreiding over het kanaal tot stand, ten noorden van het Heiligeland. De nieuwe uitbreidingen buiten de singels waren aanvankelijk met de stad verbonden via de oude stadstoegangen en de daarop aansluitende wegen. Aan de noordwestzijde van de stad werd kort na de kanaalaanleg een nieuwe stadstoegang gemaakt in het verlengde van de langs het kanaal aangelegde Helderseweg. Kort voor 1900 werd aan de zuidzijde van de stad in het verlengde van de Zilverstraat een voetgangersbrug aangelegd als eerste nieuwe ontsluiting van de bebouwing buiten de singel. De brug werd in de loop van deze eeuw vervangen door een bredere brug.

De structuur van de oude stad zelf bleef in de negentiende eeuw vrij stabiel. De belangrijkste ruimtelijke veranderingen waren de demping van enkele grachten, met name in het westelijk stadsdeel, en de bouw van de beide neogotische kerken aan de Laat en het Verdronkenoord en de voormalige Rijks Hogere Burgerschool aan de Paardenmarkt, alle drie uit het derde kwart van de vorige eeuw. De centrumfunctie van de stad manifesteerde zich met name in de ontwikkeling van het kernwinkelapparaat. Rond 1900 was alleen het oostelijk deel van de Langestraat verwinkeld. De winkelfunctie breidde zich nadien hoofdzakelijk uit in westelijke richting, langs de Langestraat zelf, langs de straatjes dwars daarop en langs het westelijk deel van de Laat. Al in 1913 waren enkele grote winkelpanden aan de Laat gevestigd.

In het oostelijk stadsdeel, waar de met de oude functie voor de agrarische regio samenhangende bedrijvigheid was geconcentreerd, was na 1900 sprake van achteruitgang en verval. Het Waagplein bereikte na een aantal vergrotingen in 1910 de huidige omvang. In 1912 werd tussen Waagplein en Gedempte Nieuwesloot de Marktstraat aangelegd. De accijnstoren is in 1924 in oostelijke richting verschoven ter verbreding van de doorgang van de Bierkade naar de Limmerhoek. De Ridderstraat is plaatselijk verbreed bij de bouw van een groot warenhuis aan de Laat. Het park langs de singel achter de Schelphoek en de Zandersbuurt werd na 1919 geleidelijk verdrongen door de nieuwe grootschalige bedrijfsbebouwing die daar na afbraak van een groot deel van de zoutketen tot stand kwam.

De uitbreiding van de stad heeft zich na 1945 op grote schaal voortgezet. In de oude stad leidde dat tot verdere verzwaring van de centrumfunctie in het westelijk stadsdeel. In het oostelijk stadsdeel zette het verval zich voort, een proces dat doorging tot dat in de jaren '70 de stadsvernieuwing daar actief werd aangevat. Ter verbetering van de bereikbaarheid van de oude stad werd in de jaren '50 de Korte Vondelstraat aangelegd. Met de aanleg van de straat ontstond via Bierkade en Wageweg een route voor doorgaand noord-zuid verkeer in de stad.

De verdere verbetering van de bereikbaarheid van de oude stad en de sanering en reconstructie van de omgeving van de Grote Kerk vanaf de zestiger jaren vormden een onderdeel van het Basisplan, waarvan de eerste versie uit 1958 dateerde. De oude westelijke stadstoegang werd daarbij sterk verbreed en werd onderdeel van een oost-west verbinding in de stad via Bagijnenstraat, Heul en Laat. In de omgeving van de Grote Kerk werd mettertijd ruimte geschapen voor andere centrumfuncties. In het oostelijk stadsdeel is het Basisplan nauwelijks tot uitvoering gekomen. Alleen enkele zeer brede bruggen die over de Oudegracht zijn aangelegd, geven aan wat het plan ter ontsluiting van dit stadsdeel inhield. Het straatbeeld in de oude stad is sterk beïnvloed door de ontwikkeling van de winkelstand en door de met de zeer sterke toename van het verkeer samenhangende wijzigingen van profiel en inrichting van de openbare ruimte, waarbij onder andere de beplanting langs al eerder gedempte grachten verdween.

HUIDIG RUIMTE- LIJK KARAKTER

Bij de vele veranderingen in gebruik en vormgeving van open ruimte en bebouwing sinds het begin van de zeventiende eeuw is de ruimtelijke structuur van de oude stad vrij stabiel gebleven. De veranderingen daarin zijn geconcentreerd langs de stadsrand en met name ten westen van de Grote Kerk en ten oosten van de Accijnstoren. De oude stad heeft haar bijzondere historische karakter in structuur en beeld van open ruimte en bebouwing in redelijke mate behouden.

In de bebouwde kom van Alkmaar is de oude stad een duidelijk herkenbare ruimtelijke eenheid met een eigen karakter. Het oude stadsgebied wordt omsloten door het Groot Noordhollands Kanaal en de tot singel en stadspark getransformeerde oude verdedigingsgordel. Het gedeelte van de oude stad aan de overzijde van het kanaal, het Schermereiland en omgeving, heeft na de kanaalaanleg de relatie met de oude stad meer en meer verloren. Het kanaal heeft zich daardoor ook ruimtelijk van kanaal door de stad tot kanaal langs de stad ontwikkeld.

Voor de ruimtelijke structuur van de oude stad is de ligging aan het einde van de oude route over de strandwal nabij open water zeer bepalend geweest. De route vindt een duidelijk einde in de stad, de hoofdrichting van de stedelijke verkaveling staat haaks op de oude route. Een doorgaande wegverbinding in de stad ontbreekt. De karakterverschillen tussen het westelijk stadsdeel en de waterstad ten oosten daarvan zijn nog altijd goed herkenbaar.

Centraal element in het westelijk stadsdeel is de Langestraat. In het oostelijk stadsdeel vormen twee grachten, het Luttk Oudorp en het Verdrunkenoord, de belangrijkste elementen.

Het historisch centrum in de stad is de overgang tussen land en water bij de Mient, die de drie hoofdelementen koppelt. Het zwaartepunt van de huidige centrumfunctie ligt westelijker, in de Langestraat. De enige in het westelijk en oostelijk stadsdeel doorlopende elementen zijn de Laat en de Oudegracht, beide een vroegere vest langs de zuidzijde van de stad. De verbindingen vandaar met het centrum van de stad zijn beperkt gebleven tot smalle straten. De breedte van de dwarsstraten in de stad is in het algemeen zeer beperkt. De verkaveling is tamelijk strak en rechthoekig. De invloed van de fysisch-geografische omstandigheden waarin de stad zich ontwikkeld heeft en van de ordenende rol die de stedelijke overheid van oudsher gespeeld heeft, zijn er in te herkennen.

In het westelijk stadsdeel zijn de Langestraat en de weg over de strandwal, het Ritsevoort en de Koorstraat, de enige vanouds brede straten. Achter de erven aan de Langestraat waren grachtjes gelegen, secundaire elementen in de ruimtelijke structuur van het westelijk stadsdeel. Na demping zijn daar nieuwe brede straten ontstaan. Langs de rand van het oostelijk stadsdeel is de afstand tussen de straten dwars op de Langestraat gering en is sprake van verdraaiing van de hoofdrichting van de verkaveling. De voormalige grachtjes achter de Langestraat lopen ter plaatse niet door, maar maken een haakse bocht. De belangrijkste pleinruimte in de stad, het Waagplein, is er gelegen.

Ook het water van de Mient, Voordam en Kaarsemakersgracht, gelegen langs het Waagplein in het oostelijk stadsdeel, ligt haaks op de hoofdelementen in de stadsplattegrond. Door overkluizing is hier pleinruimte gecreëerd. In de ruimtelijke structuur van het oostelijk stadsdeel zijn de straten de secundaire elementen. Bijzonder element is de zeer smalle Fnidsen, evenwijdig aan het Luttik Oudorp. Bijzondere elementen ten noorden van het Luttik Oudorp zijn het smalle grachtje de Kooltuin en de zeer brede Dijk.

Het ruimtelijk karakter van de hoofdelementen in het zuidelijk gedeelte van de oude stad, de vrij rechte Laat en de gebogen, brede Oudegracht, is zeer verschillend. Het karakter van de Laat is door demping van het water en door de ontwikkeling van de winkelfunctie sterk gewijzigd. Opvallend is de voor Alkmaar niet gangbare scheve verkaveling in de omgeving van het Groot en Klein Nieuwland, die een prestedelijke oorsprong moet hebben. Bijzondere elementen in de ruimtelijke structuur zijn de Baangracht en de op de singel georiënteerde bebouwing van het Kennemerpark.

In de omgeving van de Grote Kerk is de ruimtelijke structuur op een aantal plaatsen gewijzigd. De schaal van de bebouwing en de openbare ruimte is daarbij vergroot. Door verschuiving van het centrum in westelijke richting is ook de functie van het gebied veranderd. Van twee gehandhaafde straatjes direct langs de vroegere omwalling is de oorsprong prestedelijk.

Het ten oosten van de Accijnstoren gelegen gedeelte van de oude stad, de laatste oostelijke uitbreiding in de Voormeer, heeft door demping van een aantal grachten en van een gedeelte van de stadsvest zijn eilandenkarakter verloren. Door sanering en reconstructie op het Schermereiland en door verdere vergroting van de schaal van de bedrijfsbebouwing op de Zandhoek is het karakter van dit stadsdeel ook overigens sterk gewijzigd.

De oude toegangsweg vanuit de Schermer naar de stad over het Heiligeland is nog aanwezig. Het Schermerhek is de enige bewaard gebleven oude stadstoegang. De betekenis van de weg is sinds de aanleg van het kanaal steeds geringer geworden, wat tot uitdrukking komt in het versmalde profiel en in de opgeheven brugverbinding met de stad.

Het stadsbeeld in de oude kern wordt bepaald door gesloten bouwblokken en duidelijk begrensde openbare ruimten. In het oostelijk stadsdeel zijn de grachten belangrijke elementen in het ruimtelijk beeld. Door demping van een aantal grachten is plaatselijk de helderheid van de oorspronkelijke ruimtelijke opbouw verzwakt. Het beeld van de openbare ruimte is door de veranderde gebruikseisen gedurende de laatste eeuw duidelijk beïnvloed. Het bebouwingsbeeld is zeer afwisselend, maar heeft zich met name in het stadsgebied tussen Grote Kerk en Accijnstoren ontwikkeld binnen de oorspronkelijke bebouwingsschaal. De historische waarde van de bebouwing in de oude stad is tamelijk groot. Een monumentenkaart van de binnenstad is ter illustratie bijgevoegd.

De relatie van de stad met de omgeving is door de totale verstedelijking daarvan drastisch gewijzigd. Aan de overzijde van het kanaal domineert bedrijfsbebouwing van grote schaal. De stadsuitbreidingen langs de buitenzijde van de singel aan de west- en zuidzijde van de oude stad en de daarbij langs de singel verzezen bebouwing zijn weinig homogeen. De vroegere verdedigingsgordel om de stad heeft met de aanleg van het park weliswaar definitief haar verdedigingsfunctie verloren en meer het karakter van overgangselement tussen oude stad en uitbreidingen gekregen, maar werkt toch door de grote breedte van de singel en de gedeeltelijk gehandhaafde hoogteverschillen met de omgeving nog altijd als ruimtescheidend element. De weg over de strandwal, de Kennemerstraatweg, sluit sinds de aanleg van de laatste omwalling bajonetvormig aan op zijn vervolg in de stad. De relatie tussen de stad en de langs de Kennemerstraatweg gelegen Voorhout is door het verdwijnen van een groot deel van de boombeplanting direct buiten de oude stad en het bebouwen van de hoek Kennemersingel-Kennemerstraatweg duidelijk verzwakt.

Op de als bijlage opgenomen inventarisatiekaart is de historisch-ruimtelijke waarde van de oude stad in haar huidige verschijningsvorm met het oog op de voorgestelde aanwijzing tot beschermd stadsgezicht in hoofdlijnen weergegeven.

AAN TE WIJZEN GEBIED

Het aan te wijzen beschermde stadsgezicht Alkmaar omvat het grootste deel van de oude stad binnen singel en kanaal, zoals aangegeven op bijgaande kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nr. 269). De singel is als onderdeel van de tot park getransformeerde verdedigingsgordel om de oude stad geheel binnen het aan te wijzen gebied opgenomen. Aan de zijde van het zeer brede kanaal, waar veeleer sprake is van een nieuw element dat aan twee zijden tot nieuwe ontwikkelingen heeft geleid, is de grens in het midden van het water gelegd. De ruimtelijke samenhang binnen dat gebied is ondanks de veranderingen in de omgeving van de Grote Kerk nog hecht.

De sterke karakterverandering van de vroegere eilanden aan de oost-rand van de oude stad en het daar voor een groot deel vervallen van de parkgordel en de singel als samenbindende elementen vormen de belangrijkste motieven, om dit gebied met uitzondering van de Turfmarkt niet bij de aanwijzing te betrekken. De relatie van de oude stad met de omgeving is zeker niet zonder betekenis, maar wordt niet van zodanig belang geacht, dat delen van de omgeving bij het aanwijzingsvoorstel betrokken zouden moeten worden. Binnen een zo gevarieerd gebied als de Alkmaarse oude stad zijn de belangen waarop de aanwijzing gericht is, zeker niet voor het gehele gebied gelijk. Bij de beschrijving van het huidig ruimtelijk karakter is dat al duidelijk gemaakt en ook uit de als bijlage opgenomen historisch-ruimtelijke waarderingskaart is dat af te lezen. In het vervolg wordt nader ingegaan op de aard van deze belangen voor verschillende gedeelten van de oude stad.

In het gehele als beschermd stadsgezicht aan te wijzen gebied is het patroon van straten en waterlopen in samenhang met de schaal van de bebouwing van belang. Bij de beschrijving van het huidig ruimtelijk karakter is daarop aan de hand van de hoofdstructuur van de oude stad in grote lijnen ingegaan.

Binnen het aan te wijzen gezicht ligt in de omgeving van de Grote Kerk een gebied met een ingrijpend gewijzigde structuur. De Grote Kerk zelf en de Paardenmarkt met de daaraan gelegen voormalige Rijks Hogere Burgerschool zijn er de belangrijkste nog aanwezige historische elementen. Het aanwijzingsbelang is voor deze enclave beperkt tot de voor het gehele gezicht aangegeven belangen, waarbij de nadruk ligt op de nog aanwezige elementen van de oorspronkelijke structuur en op de relatie met het omliggend gebied.

In het overige deel van het aan te wijzen gezicht is het historische karakter in veel sterkere mate bewaard gebleven. Ook de profilering en inrichting van de openbare ruimten en de structuur van verkaveling en bebouwing zijn daar van betekenis.

Kenmerkend voor de ruimtelijke opbouw zijn de aan alle zijden gesloten bouwblokken. De bebouwing staat ononderbroken direct aan de straat. Tuinen en erven liggen binnen de bouwblokken, duidelijk afgeschermd van de openbare ruimte. De breedte van de afzonderlijke panden is gevarieerd en ligt hoofdzakelijk tussen vier en zeven meter. De bouwhoogte is over het algemeen twee bouwlagen, vaak met een steile kap met de nok loodrecht op de straat. In het centrum van de oude stad aan de Langestraat, in de omgeving van de Mient en langs het middengedeelte van de Laat is de hoogte gemiddeld iets groter, aan de rand van de stad en in de minder belangrijke straten soms wat lager.

De indeling van het dwarsprofiel van de straten is over het algemeen eenvoudig. In het oostelijk stadsdeel komen op veel plaatsen nog bij de bebouwing behorende stoepen voor. In de smalle dwarsstraten ontbreekt soms elke indeling. De grootste waarde is overigens gelegen in de tamelijk strakke belijning van de in het profiel aanwezige verschillende gebruikszones. Van bijzonder belang is het dwarsprofiel van de grachten.

110519114011

1 NADERE
1 TYPERING
TE BESCHERMEN
WAARDEN

Van betekenis zijn de relatie tussen de breedte van het water en de kaden erlangs, de gemetselde kademuren en het vrij geringe hoogteverschil tussen kaden en water. Ook de nog tamelijk jonge boombeplanting langs de kaden en de bruggen over het water, waaronder de voor Alkmaar karakteristieke ophaalbruggen, zijn belangrijke elementen in het ruimtelijk beeld. Baksteen is het gangbare bestratingmateriaal in de oude stad.

In een gedeelte van het aan te wijzen gezicht is ook de vormgeving van de bebouwing nog van belang. De als bijlage toegevoegde historisch-ruimtelijke waarderingskaart geeft daar een globale indicatie van. Het bebouwingsbeeld wordt gedomineerd door panden met een lijstgevel. De gevelopbouw van de meeste panden is eenvoudig en bestaat over het algemeen uit twee of drie traveeën met verticaal geplaatste ramen. De gevels zijn in hoofdzaak in baksteen opgetrokken of gepleisterd. De daken zijn gedekt met gebakken pannen.

De belangrijke functie van de Langestraat in de oude stad komt tot uitdrukking in de schaal van de bebouwing erlangs. De bouwhoogte is wat groter dan elders in de stad. Panden van een voor de stad gebruikelijke breedte worden afgewisseld door panden van dubbele breedte. Het zeer brede in oorsprong laat-gotische stadhuis domineert met zijn vooruitspringende toren en hoge stoep het straatbeeld. Langs de straat staan enkele nieuwe grootschalige gebouwen als dominanten in het na 1900 sterk ontwikkelde winkelapparaat. De straat is aan beide einden duidelijk begrensd, aan de westzijde door de Grote Kerk, een belangrijk voorbeeld van Brabantse Gotiek in Holland, aan de oostzijde door de bebouwing langs de Mient en de door zijn grote bolling sterk sprekende Gewelfde Stenen Brug. De betekenis van de Langestraat en de haaks daarop staande Houttil als de centrale elementen bij de ontwikkeling van het westelijk stadsgebied komt in het lichte oplopen van de stegen naar beide wat hoger gelegen straten nog altijd tot uitdrukking.

In de Breedstraat is ondanks het feit, dat het water reeds in 1560 gedempt is, het secundaire karakter van de straat ten opzichte van de Langestraat nog altijd waarneembaar in het doorlopen van enkele tuinen tot aan de Breedstraat en in de zeer geringe hoogte van een deel van de bebouwing langs de noordzijde van de straat. Het straatbeloop is weinig strak en wijkt duidelijk af van de algemene karakteristiek. De straat vormt door de geringe lengte en de vernauwing aan beide uiteinden een vrij besloten ruimte. Sterker dan bij de Breedstraat is bij de Gedempte Nieuwesloot het geknikte beloop manifest. Een bijzonder element aan de straat is het Hof van Sonoy, een complex lage zestiende en zeventiende-eeuwse gebouwen met een hof aan de straat en een toren aan de hof. Het ruimtelijk beeld in de Doelenstraat wordt gedomineerd door een reeks brede gebouwen van een of twee bouwlagen langs de oostzijde, waaronder de uit 1561 daterende Nieuwe Doelen. Het Doelenveld daarachter is als grote open ruimte op een binnenterrein nog altijd aanwezig.

De twee hoofdgrachten in het oostelijk stadsdeel, het Luttk Oudorp en het Verdronkenoord, brede grachten bij hun uitmonding in het kanaal, versmallen sterk naar het centrum. Het ruimtelijk effect daarvan wordt nog versterkt door de iets toenemende bouwhoogte daar.

Enkele oude pakhuizen langs de grachten herinneren nog aan de vroegere handelsfunctie. De bedrijvigheid is nooit helemaal uit dit stadsdeel verdwenen, een zekere menging van functies vormt er ook nu nog een kenmerk van. De Waag vormt met zijn zeer rijke laat zestiende-eeuwse frontgevel en toren een markante afsluiting van het Luttk Oudorp. Het gebouw is al vanaf het begin van de gracht zichtbaar en sluit de grachtruimte bijna geheel af. De vrij lage kaden langs de gracht en het oplopen van het Waagplein vanaf het water illustreren het karakterverschil tussen het oostelijk en westelijk stadsdeel. Aan een kant ontbreekt de kade langs het laatste gedeelte van de gracht, de bebouwing langs de Fnidsen grenst er direct aan het water. Twee huizen hebben aan de waterkant nog een overkragende houten gevel uit de zestiende eeuw. Het Verdronkenoord sluit met een haakse bocht aan op de Mient. De bebouwing langs beide grachten vormt een bijna gesloten hoek en wordt slechts gescheiden door de smalle Huig Brouwerstraat. De korte afstand tussen de Platte Stenen Brug, de Vismarkt, de kleine verruiming van de kade van de Kraanbuurt en de Gewelfde Stenen Brug markeert de historische centrumfunctie van deze plaats en geeft er een bijzonder accent aan. De Accijnstoren aan het andere einde van het Verdronkenoord vormt vanaf vier zijden een oriëntatiepunt en accentueert vanaf het zeer brede kanaal samen met de monumentale frontbebouwing aan de Bierkade de huidige grens van het oude stadsgebied en heeft ook vanaf het Verdronkenoord een dergelijke functie.

Het Waagplein, dat nog altijd een functie vervult als marktruimte, wordt aan de zuidzijde geheel afgesloten door de Waag. In de gevel van het gebouw aan het plein is de oorspronkelijk andere functie van het oudste gedeelte ervan nog te herkennen. Het plein heeft na de laatste vergroting aan de noordzijde daar geen nieuw front gekregen. De ruimtelijke waarde van het plein is daardoor verzwakt. Ook de brede doorbraak van de Marktstraat draagt daar enigszins aan bij. De noordwand van het plein wordt nu gevormd door de blinde zijgevel van een groot kaaspakhuis, de eerste van een reeks kaaspakhuizen langs Houttil en Pieterstraat. Het dubbele pakhuis op de hoek Houttil-Peperstraat dateert van 1647 en fungeerde aanvankelijk als bierbrouwerij. De pakhuizen liggen met hun achtergevels bijna direct aan het water.

Ook tussen de bebouwing aan de Achterdam en het grachtje de Kooltuin ontbreekt een kade. De bebouwing staat met de achtergevels direct op de kademuur. De Kooltuin vormt door zijn zeer beperkte breedte, de vernauwing bij het Luttk Oudorp, de bajonetvormige aansluiting op de Herenstraat en de vrij hoge ligging van de Torenburgbrug een zeer besloten stedelijke ruimte. De punt- en tuitgevels op de kademuur achter de Achterdam spelen een belangrijke rol in het ruimtelijk beeld. Het ruimtelijk karakter van de smalle Kooltuin en Achterdam contrasteert sterk met de zeer brede Dijk.

Binnen het vrij strakke patroon van de smalle straten tussen Luttk Oudorp en Verdronkenoord zijn de straten in het oudste gedeelte het smalst en het minst rechtlijnig. Ook in de Fnidsen neemt naar het centrum toe de breedte en rechtlijnigheid af. De bouwhoogte is er het geringst in het breedste deel en neemt naar het centrum toe van een à twee naar twee à drie bouwlagen.

De straat is nabij het centrum door de winkelfunctie zeer levendig en is door de zeker in verhouding tot de bouwhoogte zeer geringe straatbreedte en door de kleine buigingen in de rooilijn van een zeer bijzonder karakter. Het dwarsprofiel van de straat met stoepen en molgoten is in dat verband zeker ook van betekenis. In het deel van de Fnidsen waar de bebouwing direct aan het water ligt, is de aaneengesloten straatwand plaatselijk onderbroken en is een kleine, zeer besloten ruimte aan het water ontstaan. De meeste dwarsstraten in het gebied zijn bij de Fnidsen onderbroken. Alleen de Sint Annastraat loopt ononderbroken door en geeft aan beide zijden aansluiting op een brug. De ophaalbruggen in het verlengde van enkele straten spelen duidelijk mee in het ruimtelijk beeld. Een uitzonderlijk element is de Hekelstraat, die scheef in het rechthoekig stratenpatroon ligt en een gebogen beloop heeft. Merkwaardig is, dat de verkavelingsrichting van de percelen langs de straat van het gangbare rechthoekige patroon is afgeleid, maar dat de verkaveling langs het Verdrunkenoord ter weerszijden van de straat de scheve ligging daarvan volgt. Ook in de hoofdvorm van de Vismarkt is de afwijkende richting van de Hekelstraat duidelijk zichtbaar. In het gebied tussen de grachten liggen twee kerken op een binnenterrein, een kleine zeventiende-eeuwse remonstrantse schuilkerk achter de bebouwing aan de Fnidsen tussen Sint Annastraat en Nieuwstraat en een grote Katholieke kerk uit de negentiende eeuw tussen Nieuwstraat en Sint Jacobstraat, die een groot deel van het binnenterrein beslaat.

Langs de Laat is veel sterker dan langs de Langestraat sprake geweest van het ontstaan van nieuwe dominanten ten gevolge van de ontwikkeling van de winkelfunctie, geconcentreerd in het westelijk deel van de straat. De oude dominanten zijn de Kapelkerk en de Dominicuskerk. De straat is na demping ook door verdere profielveranderingen en door het nagenoeg geheel verdwijnen van de boombeplanting sterk van karakter veranderd. De straat is nu een van de breedste straten in de stad en heeft verreweg de grootste lengte. Met de schaalvergroting in de openbare ruimte heeft de schaal van de bebouwing zich plaatselijk mee ontwikkeld, maar heeft de bebouwing in hoofdzaak nog de schaal uit de tijd dat de Laat een wat in de periferie van de stad gelegen gracht was. De samenhang in het bebouwingsbeeld en tussen bebouwing en open ruimte is daardoor onder spanning komen te staan.

In de zeer brede maat en het gebogen beloop van de Oudegracht is de oorspronkelijke functie ervan als stadsvest nog te onderkennen. Aan het oostelijk eind van de gracht ligt de vroegere stadstimmerwerf, met een hoofdgebouw uit 1726. De werf heeft na demping van de Limmerhoek het karakter van schiereiland verloren en is nu voor een groot deel bebouwd. De Oudegracht mondt via de Turfmarkt uit in het kanaal. De ruimtelijke structuur bij de aansluiting van beide grachten is door de doorbraak van de Korte Vondelstraat sterk gewijzigd. De zoutkeet aan de Schelphoek op de kop van de Turfmarkt, daterend uit de achttiende eeuw, is het laatste rudiment van een eens bloeiende industrie op de Zandhoek. Het gebouw sluit de ruimte van de Turfmarkt vanaf de Bierkade visueel af. Aan het westelijk einde zet de Oudegracht zich voort in de Lindegracht, een wat smallere gracht met een meer besloten karakter.

De ligging van de erven achter de Clarissenbuurt direct aan het water houdt de herinnering vast aan de prestedelijke oorsprong van de straatjes langs de westelijke stadsrand. Het karakter van de bebouwing langs het westelijk en het oostelijk deel van de Oudegracht is duidelijk verschillend. In het westelijk deel worden panden van een voor de oude stad gebruikelijke breedte afgewisseld door panden van dubbele breedte uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw. De gracht heeft het karakter van een voornaam woongebied. Aan de oostzijde is de bebouwing veel bescheidener gebleven en is ook de bouwhoogte wat geringer. Aan de uiteinden van de gracht zijn enkele hoven gelegen, het Juphaashofje uit 1649 op de hoek van Lindegracht en Ritsevoort en het Wildemanshof uit 1714 aan de Oudegracht. De kaden langs het water van de Oudegracht zijn verbreed en verstrakt. Door het afgezien van plaatselijk aanwezige stoepen ontbreken van enige indeling van het dwarsprofiel en de nog geringe maat van de bomen langs de gracht is de kade wat schaalloos geworden en heeft het ruimtelijk beeld aan waarde ingeboet. Ook de twee nieuwe brede bruggen over de gracht, waarvan er een in het geheel niet aansluit op bestaande dwarsstraten, dragen daartoe bij. De Gedempte Baansloot achter de Oudegracht is een der weinige echte achterstraten in de stad en wordt voor een groot deel begrensd door de erfscheidingen van de tuinen bij de bebouwing aan Oudegracht en Kennemerpark.

De Baangracht, een korte gracht dwars op de Oudegracht, is door de hoge stadswal aan de zuidzijde en de wat verder uitgegroeide boombeplanting langs de gracht zeer besloten van karakter. De smalle doorgang van de gracht naar de singel, de trappen naar de stadswal en de zware bomen daarop vormen een waardevolle ruimtebegrenzing. Het park en de singel aan de west- en zuidzijde van de stad en het Victoriapark aan de noordoostzijde vormen een apart ruimtelijk gegeven binnen het aan te wijzen gezicht. Het aanwijzingsbelang is met name gelegen in de structuur ervan. Bij het Victoriapark betreft dat de parkaanleg als zodanig. Aan de west- en zuidzijde is dat de stadswandeling over de verlandschappelijkste voormalige stadswal, waarbij de landschappelijke aanleg vooral tot uitdrukking komt in de verzachte contouren van de voormalige stadswal aan de buiten- en plaatselijk aan de binnenzijde, in de door vergraving gecreëerde glooiingen en hoogteverschillen, waarbij de bolwerken als hogere elementen gehandhaafd zijn en in de zware boombeplanting. Bijzonder element is de molen op het bolwerk voor het Ritsevoort. De op de singel georiënteerde bebouwing van het Kennemerpark wijkt qua situering en verkaveling sterk af van het in de oude stad gangbare patroon. De bebouwing is deels los en deels aaneengesloten gebouwd met tuinen rondom of aan voor- en achterzijde. De tuinen zijn van de straat gescheiden door lage ijzeren hekwerken of door een lage heg. De bouwhoogte is twee lagen met een kap. De losse villa's hebben erkerachtige uitbouwen over de volle hoogte, zijn gebouwd van grijze steen of zijn gepleisterd in een grijze of witte tint en zijn gedekt met blauwe pannen.

RECHTSGEVOLG
AANWIJZING

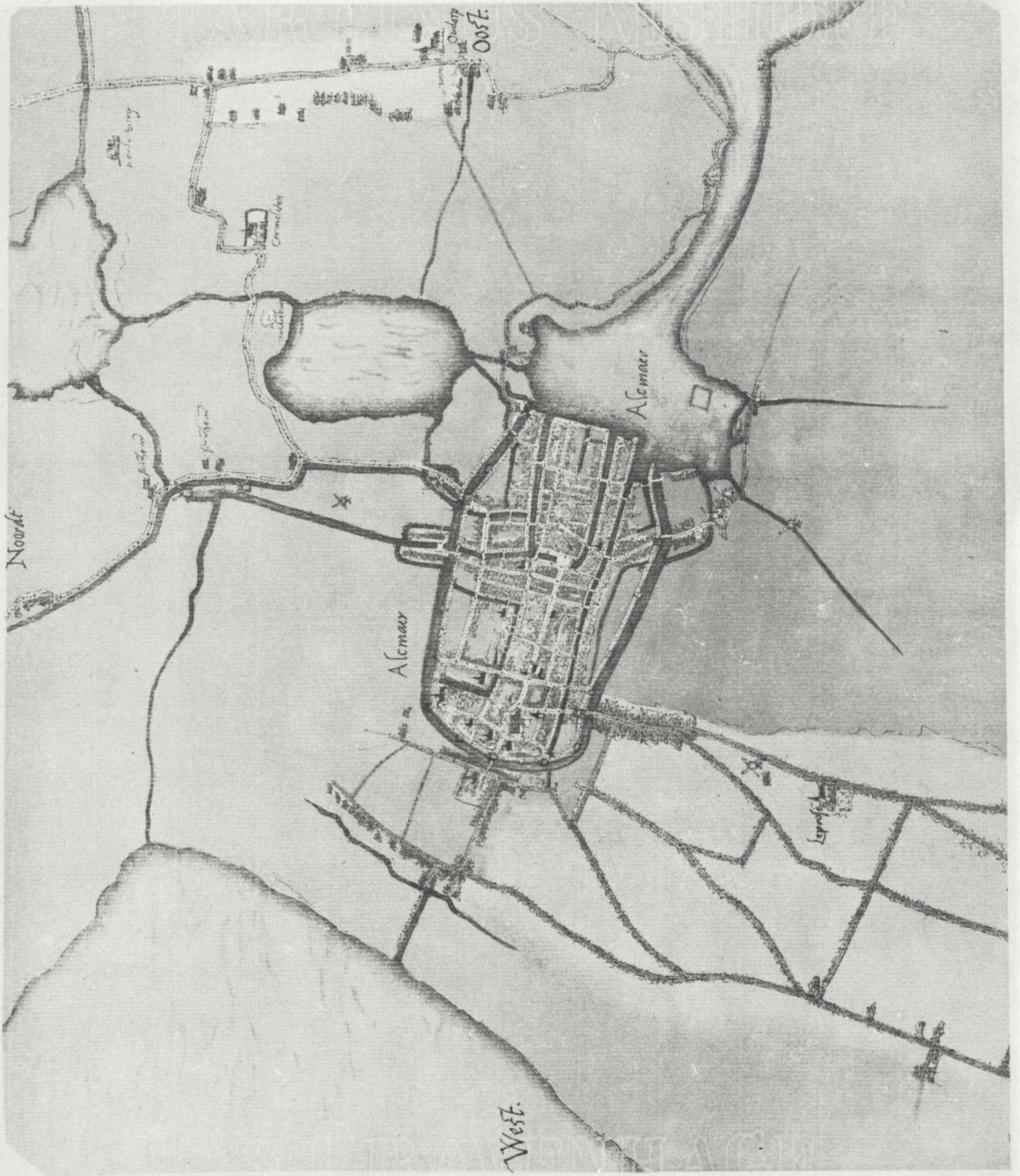
Ter effectuering van de bescherming van het aan te wijzen stadsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden.

De toelichting op de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied.

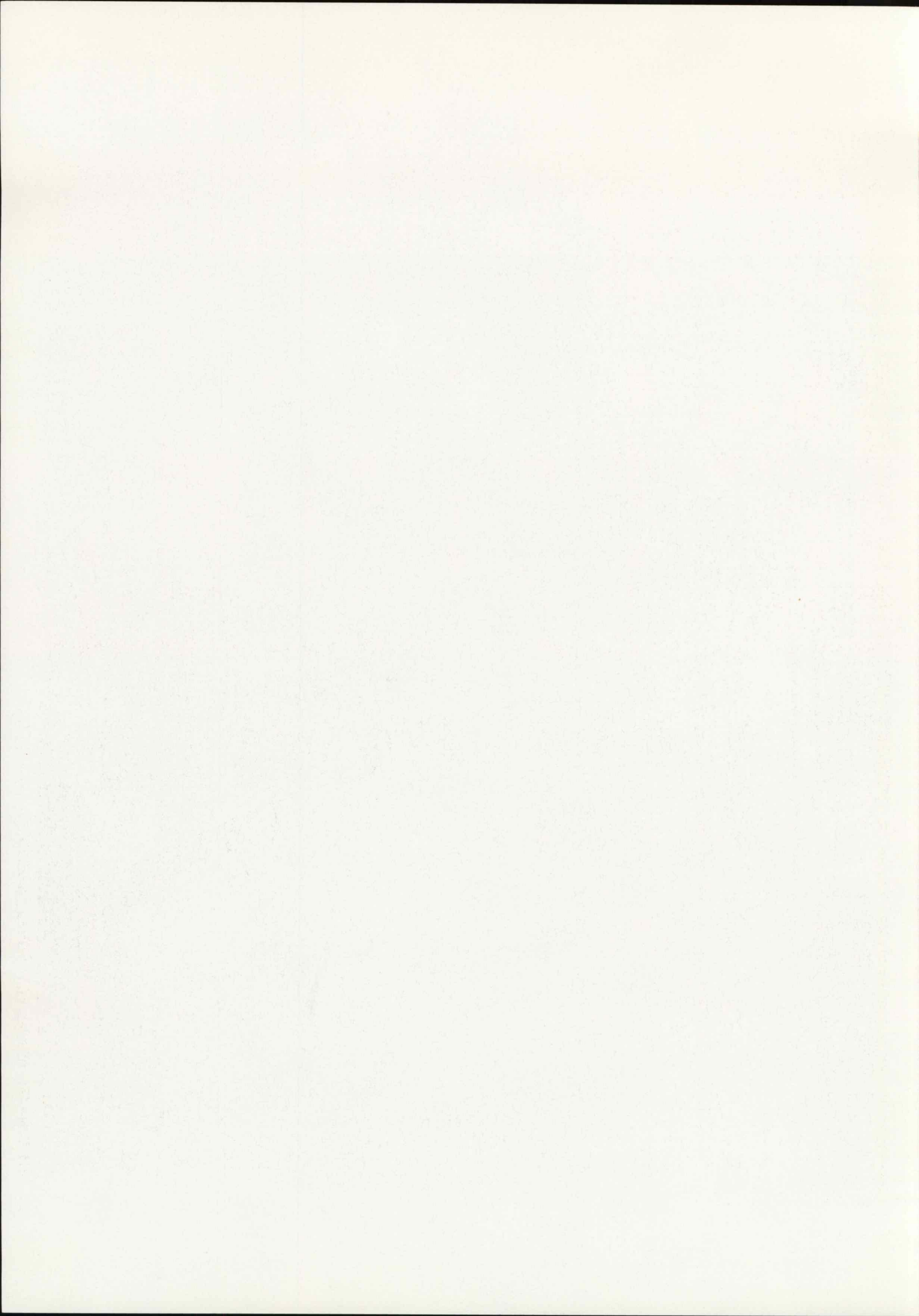
De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

1.110519114014

ALKMAAR

ALKMAAR, plattegrond van Jacob van Deventer, ca. 1560

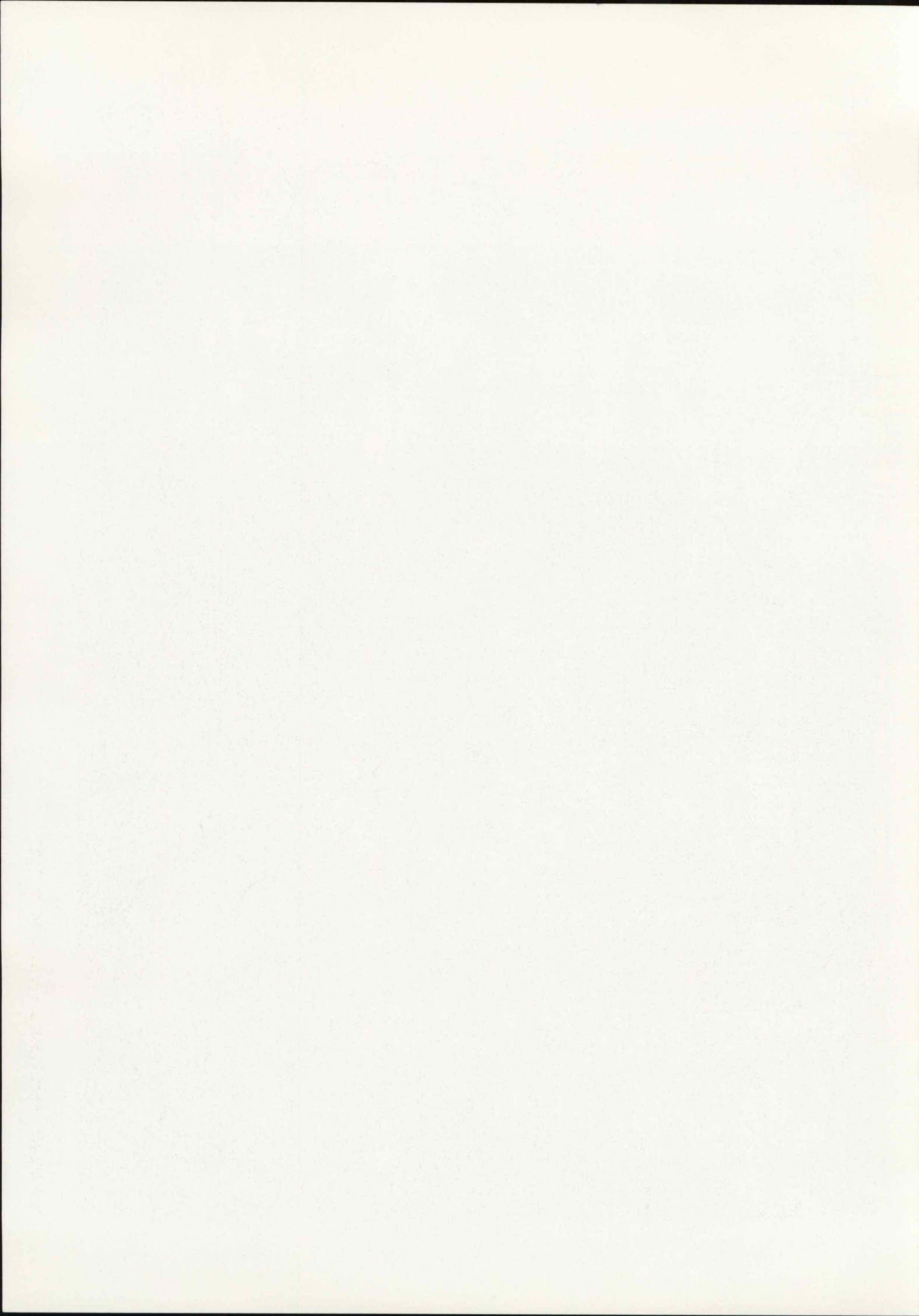

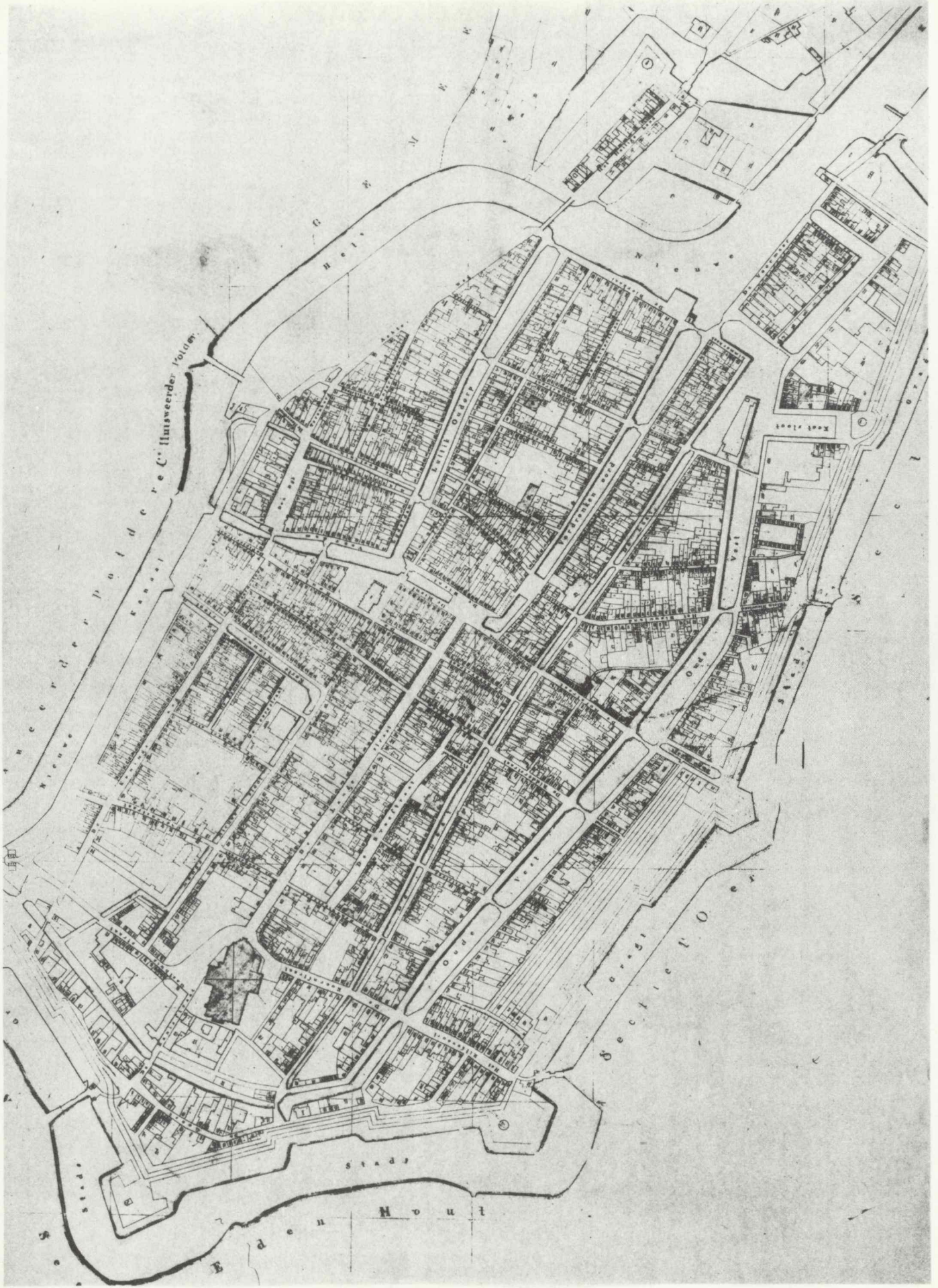
1.110519114015

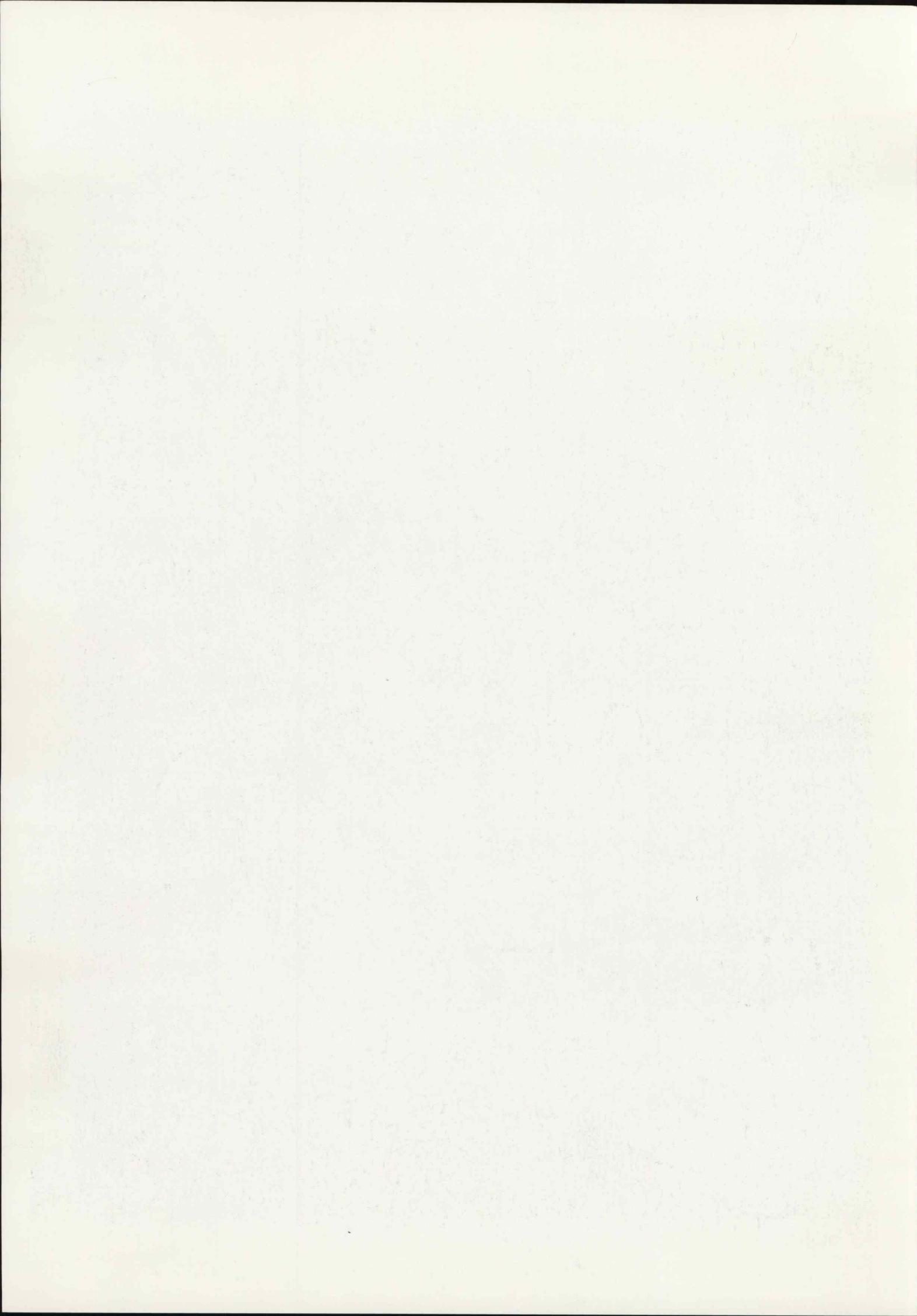
ALKMAAR, plattegrond van Blaeu, ca. 1650

1.110519114016

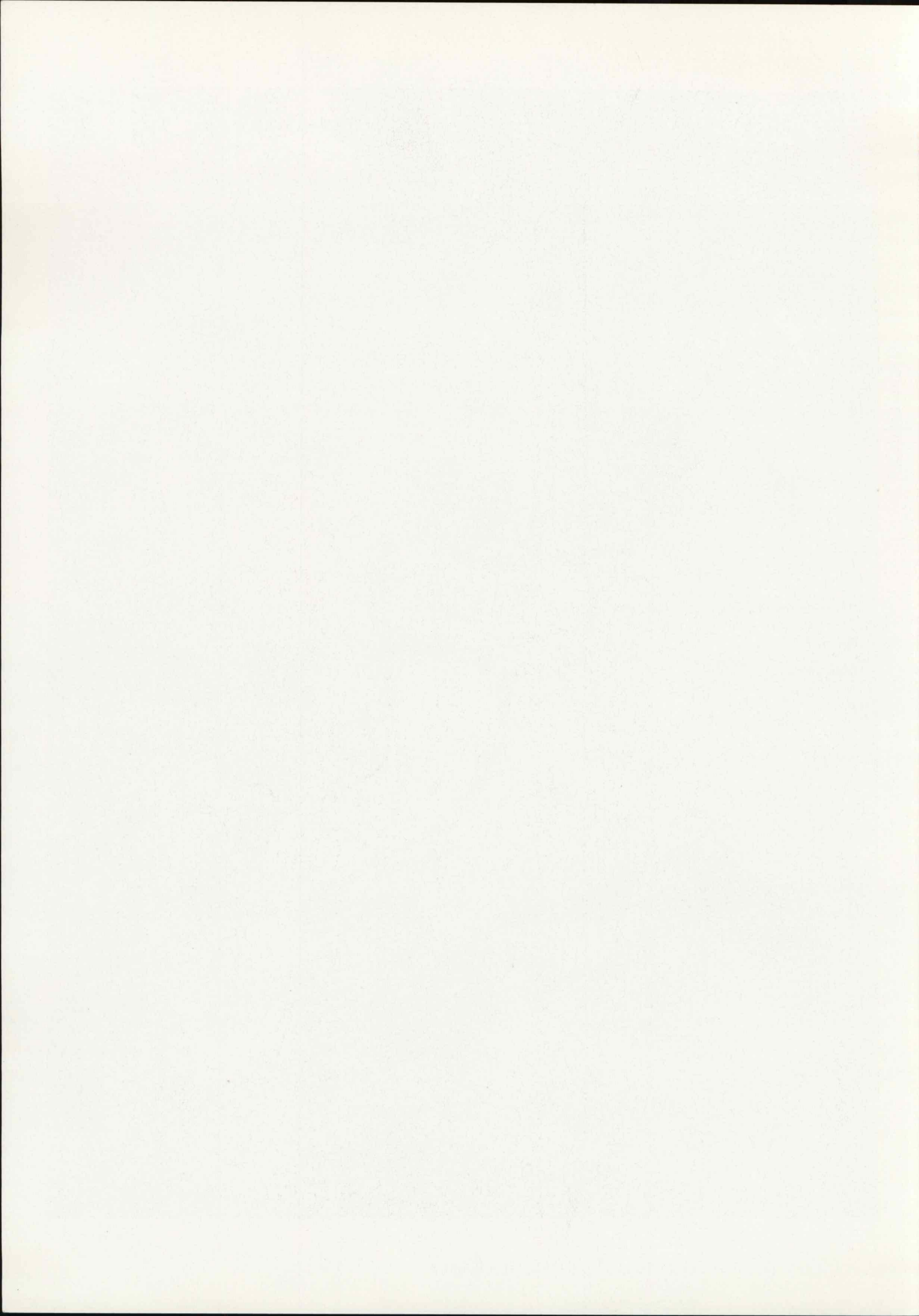
ALKMAAR, eerste kadastrale minuteplan, ca. 1820

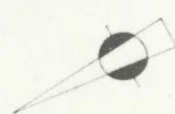
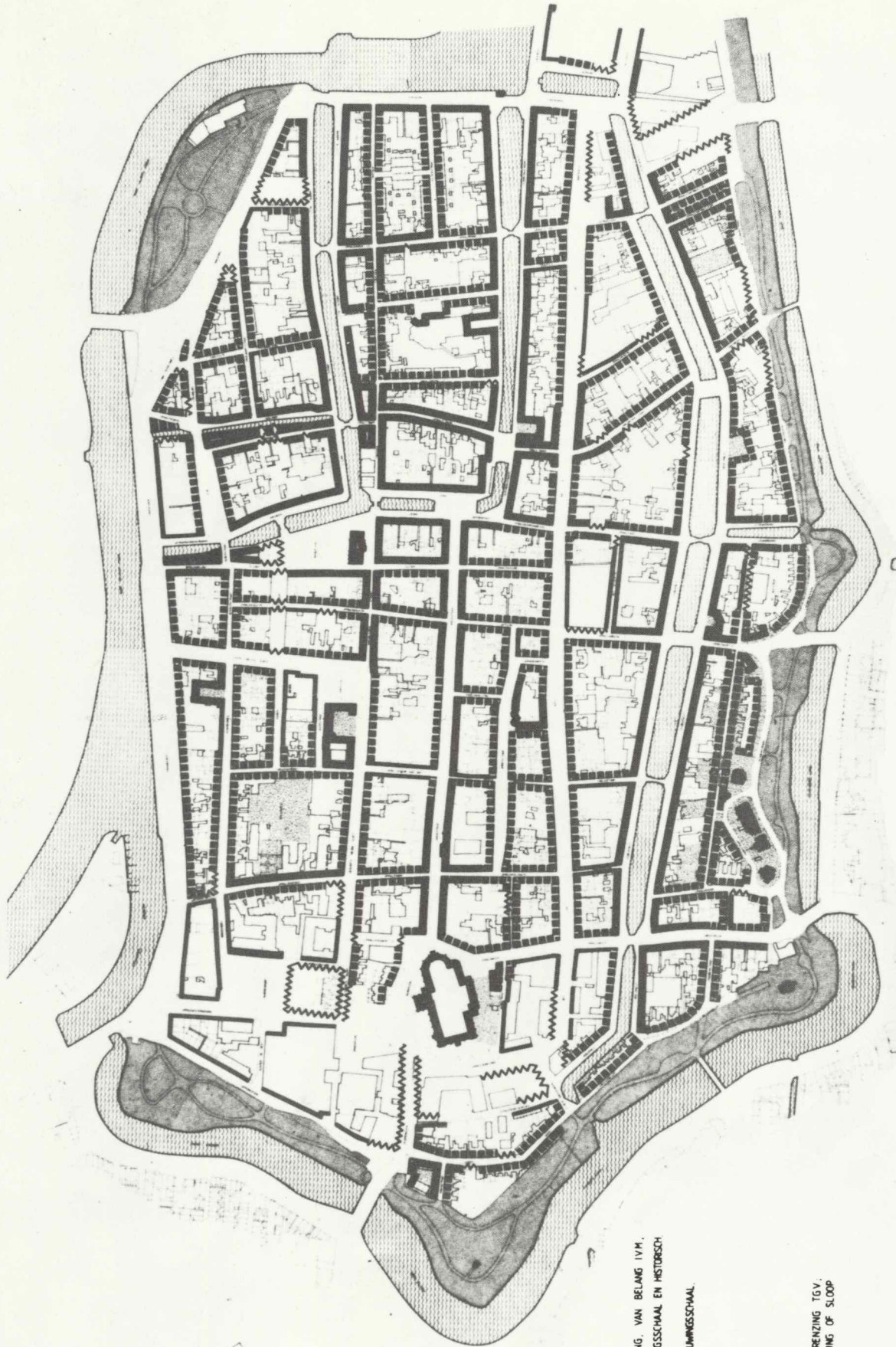
1.110519114017

ALKMAAR, luchtfoto van de Topografische Dienst te Delft.

1.110519114018

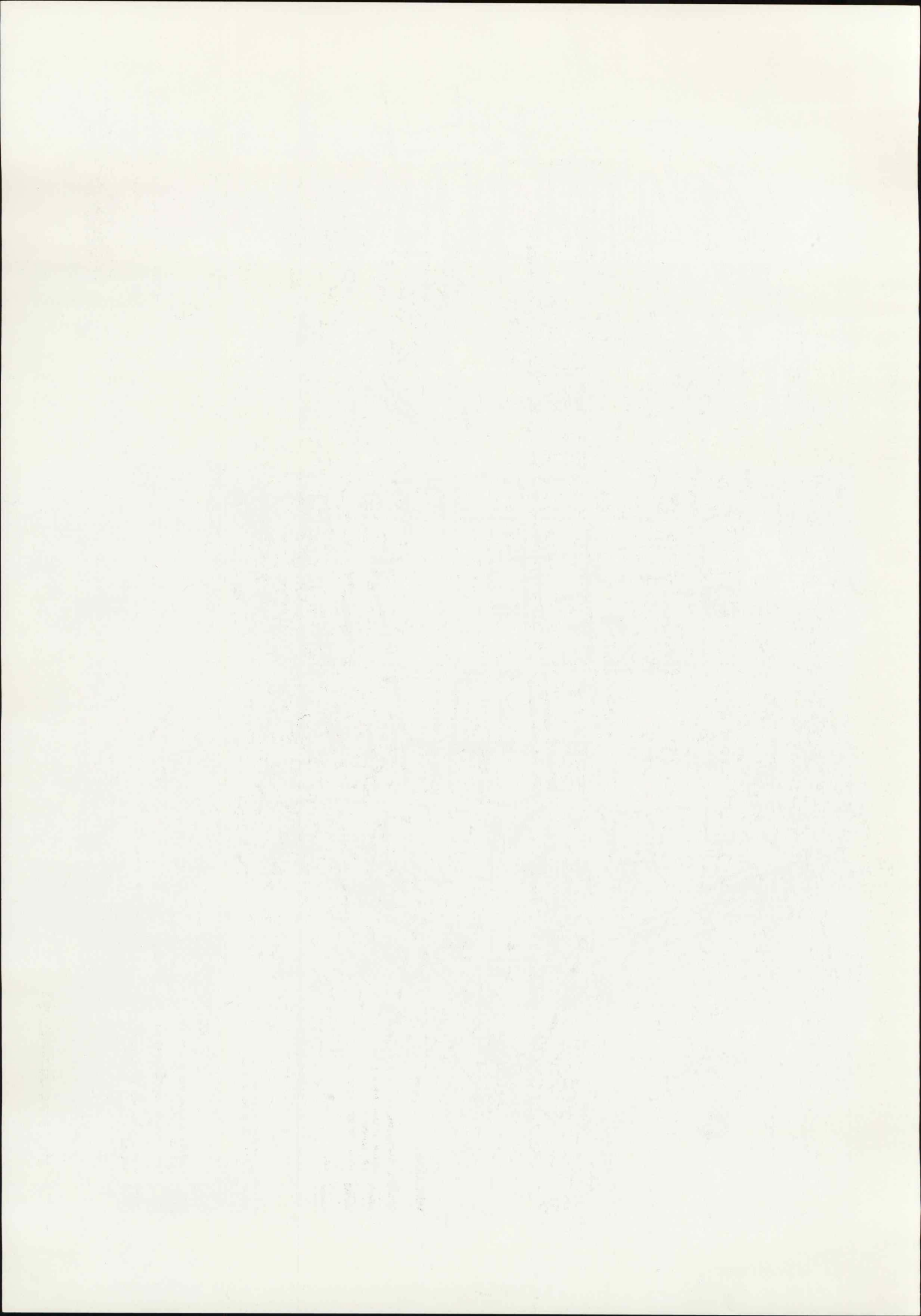
VERKLARING :

- HISTORISCHE RUIMTEBEGRENING, VAN BELANG IV.M.
- ROOLIJN, BEBOUWINGSSCHAAL EN HISTORISCH BEBOUWINGSREID
- ROOLIJN EN BEBOUWINGSSCHAAL
- ROOLIJN

- NIET - HISTORISCHE RUIMTEBEGRENING T.G.V.
- ROOLIJN VERLEGGING OF SLOOP

- PLANTSOEN, BEPALEND VOOR DE RUIMTELIJKE STRUKTUUR
- TUINEN, BEPALEND VOOR DE RUIMTELIJKE STRUKTUUR
- WATER, BEPALEND VOOR DE RUIMTELIJKE STRUKTUUR

HISTORISCHE RUIMTELIJKE WAARDERINGSKAART
 STADS- EN DORPSEZICHTEN EX ART 20 MONUMENTENWET
 ALKMAAR
 SEPT 1979
 RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG
 TEK NO 2692

1.110519114019

VERKLARING
MONUMENT

STADS-EN DOPPELZIECHTEN EX. ART. 20 MONUMENTENMET
ALPHAAAR
MONUMENTENKAART
1:5000
1950

ALKMAAR, monumentenkaart

